

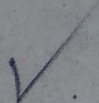
722/122
2-77-2

მოკლე ისტორია

ქართულის თეატრისა

1791—1906

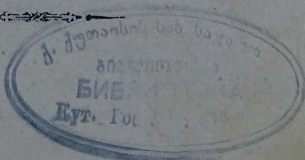
241

აღწერილი და გამოცემული
ფ. ჭიჭინაძის მიერ.

10336
20

❖ ი ვ ნ ს ა ც ა ვ ი ❖

თფილისი

სტამბა კ. თავართქილაძისა. სვიმონოვის ქუჩა; № 8.

1906

Дозволено цензурою Тифлисъ 17 апрѣля 1906 г.

ქართული თიატრის მოკლე ისტორია.

1791—1906

განსვენებულს სოფრომ მესხიევს, მეტეხის მღვდელს, თავის დროის კვალად, მკოდნეს საქართველოს ერის საქმეების და 1850 წლებში ქართული ენის ცენზორადაც ყოფილს და განსვენებლს ტარასი არქიმანდრიტსაც ხშირად უამბნიათ თიატრის შესახებ. ისიც მხოლოდ გაგონილი თავიანთ გვარის კაცთაგან, თელავის სასულიერო სემენარიის რექტორის დავით მესხიევის—ცუკიასაგან, რომელიც მომსწრე ყოფილა იმ დროებისა და მონაწილეობის მიმღებიც თფილისში და თელავში წარმოდგენების გამართვაში.

დავით რექტორი, 1790 წელს, დაესწრო შემთხვევით თფილისს, სადაც მას უნდა წარმოედგინა მთელის კახეთის ეთნოგრაფიული აღწერა. ეს აღწერა საქართველოს რუსეთთან შეერთების შესახებ ლაპარაკის დროს უნდა წარედგინათ რუსეთისათვის. ამას ითხოვდა მეფე ერეკლეს კარზედ მყოფი რუსეთის იმპერატორის კომისარი, გენერალი ბურნაშევი, რომელიც თფილისში სცხოვრებდა... ასეთი აღწერა ქართველთ რუსეთს 1780 წელსაც წარუდგინეს. მაგრამ ის დარჩა უმნიშვნელოდ, რადგანაც მეფე ერეკლემ რუსეთის მხოლოდ შფარველობა მიიღო და აღიარა და არა ქვეშევრდომობა.

ვითყვით, რომ ქვეშევრდომობის ცდა კი რუსეთისაგან არ მოსპობილა, იგი გაგრძელდა კარგა ხანს, ამაზედ ლაპარაკიც იყო და ნიწერა-მოწერა. ეს ამბები აღამამად ხანშაც შეიტყო და 1794 წ. მეფე ერეკლეს ამაზედ წერილი, ანუ ულტიმატუმიც მოსწერა.

დავით რექტორი ქართველთა ძველის ცხოვრების კარგი მკვლევარი იყო, ინიციატივით, დაუცხრომელი გადამწერი, მასთანვე ხელმძღვანელი, მასხარა ფილოსოფი, ამიტომ მას მეტ სახელად ცუქია ფილოსოფი უწოდეს, ესევე მონაწილეობას იღებდა იმ დროის თამაშობაში და თამაშობდა, კარგად. ამისაგან გადაწერილი ძველი პიესების დედნები დღეს წერა-კითხვის სამკითხველოში ინახება. ამისივე გადაწერილებია ალ. ჭავჭავაძის პიესების თარგმანნი, რომელიც ა. ჭავჭავაძეს ფრანგულის ენიდამ ქართულს ენაზედ უთარგმნია.

დღევანდელის, როგორც სჩანს, ქართულს სალიტერატურო ისტორიაში, აგრეთვე სამოქალაქო და სათიატროშიაც, ისე იხსენებენ და ისეც რჩება რომ ვითომც ქართველებმა 1850 წლამდის ქართულის თიატრის საქმეებისა არაფერი იცოდნენ, არც კომედიები ჰქონდათ დაწერილი და არც-არა სხვა ამგვარებით. ზოგს საკვირველადაც აქვს ეს მიღებული და არც კი სჯერად, რასაკვირველია ყოველივე ეს უცოდინარობის ბრალია. სხვა რა ვიცით ქართველებმა, რომ ესენი ცოდნეთ.

ჩვენში, ამბობენ: ჩვენ არაფერი გვექონდაო, მაგრამ როცა გიორგი ერისთავი გამოვიდა ქართული მწერლობის ასპარეზზეო და ქართული თიატრის მართველად დაინიშნაო, მაშინ კი ყურადღება მიაქციეს ამ საქმეს და ვორონცოვის შემწეობით და ზოგიერთ მაშინდელ ქართველ ახალგაზრდებთა დახმარებით, დაიწყეს პიესების წერა და წარმოდგენების გამართვა 1851 წლიდამ, 1854 წლამდისო.

უნდა მოგახსენოთ რომ საქმე ასე არ არის: ქართველ ერში თიატრის შენობება და ცოდნა ძველიდგანვე იყო, ქართველთ ამის ცოდნა ძველად ბერძენთაგან აქენდათ ღ შემდეგ რომიდამა, რადგანაც საქარდველოდამ რომში მრავლად მიემგზავრებოდნენ სასწავლებლად ქართველნი, ნამეტურ ქართველთ კათოლიკეთა ძენი სასულიერო სასწავლებლებს გარდა თვით საერო, სამოქალაქო და სავაჭროშიაც, ამიტომ

ამათვე კარგი ცოდნა აქვდათ ევროპის ერის სათუაბრო საქმეების და XVIII საუკუნის შესანიშნავის დრამატურგებს, მათ ევროპიელთ ნაწერებიც კი უთარგმნიათ ქართულ ენაზედ, მხოლოდ ნაწერთ ვერ მოაღწიეს ჩვენს დრომდე.

პირველად ქართული წარმოდგენა საქართველოში მეფე ერეკლეს დროს გაუმართავთ ჯერეთ მესხიანთ სახლში. შემდეგ ორბელიანთა, მის მერე მელიქიანთა. ესე და ამ გვარი ამბები ხშირად უმბნია მღვდელს იოსებ ამერიქესაც, რომელსაც სპარსნი მეტ სახელად „ქეშიშ დარდი მანდს“ უხმობდნენ. ეს პირი იყო იოანე ორბელიანის მოძღვრად და ამიტომ სარდლიანთ მღვდელსაც უხმობდნენ. ამის შვილი იყო დავით მოურავი-ამერიძე, ძველი მწიგნობარი და მრავალ წიგნებთა გადამწერი, გადამწერი „დილარიანისა“ და ასევე სხვების ყველა ამის წიგნები მის სიკვდილს შემდეგ მისმა შვილებმა შესწირეს „წერა-კითხვის საზოგადოების წიგნთ საცავს“ ამ პირმაც კარგად იცოდა ზნეებულის თიატრალური საქმეების ამბები.

ამაზედვე ხშირად ჰქონია საუბარი აგრეთვე თ. ალექსანდრე ორბელიანსაც, რომელიც ერთ თავის წერილშიაც იხსენიებს რომ მეფე ერეკლეს ჟამს თფილისსა და თელავში ქართული წარმოდგენებიც იმართებოდაო. გარდა ამ ცნობებისა რაც მის წერილშია დაბეჭდილი, მას ჰქონია ერთი სხვა წერილიც რომელიც 1859 წ. მას გამოუგზავნია პიატიგორსკადამ „ცისკრის“ რედაქტორისთვის დასაბეჭდათ. ეს წერილი რუსში დაკარგულა და დარჩენილა დაუბეჭდავი. ესეც რომ იცოდა, ხშირად ჰქონია ხოლმე სჯა 1830 წ. ალ. ორბეგამს, ალ. ქავჭავაძენ, ნიკოლოზ ბარათაშვილს, ტარასი დაბეწდრიტს, სოფრომ მეტეხის მღვდელს მესხიევსა, რომეთვითსეთი მოყვარე ყოფილა თიატრის საქმეებისა, რომ ში გას პიესებიც კი უწერია. სხვათა მრავალთა შორის, თუ ისწერია ერთი ისტორიული ტრაგედია „ყვარყვარე ათაბაგები“ 1843 წ. ეს პირი პაპის ძმა არის ჩვენის ნატიერის

მსახიობის ვ. ალექსი-მესხიშვილისა. მაინც ამათ გვარის წევრთ-
ქველიდგანვე დარგად მოსდევდათ თიატრალურ საქმეთა ცოდ-
ნა, პატივის ცემა და თაყვანება. ეს „ყვარყვარე ათაბაგი“
მღვდელმა სოფრომ მესხიევმა თავ. გიორგი ერისთავს გარ-
დასცა და მიანდო მას, რომ თავის ჟურნალს „ცისკარში“
დაიბეჭდა 1852 წ.—1853 წლის ნომრებში ეს ტრაგედია
გიორგი ერისთავმა უკვე დაბეჭდა. ეს პიესა დღეს გიორგი
ერისთავის პიესად არის ცნობილი და ეს არ არის სწორე,
მღვდელმა თავის დამალვა მიტომ დაავალა, რომ პირველი
იგი იმ დროის ქართული ენის ცენზორი იყო, მეორე სასუ-
ლიერო პირი, ერთიცა და მეორეც მას არიდებდა ასეთ
საქმეს.

1790—93 წლების წინეთა და შემდეგაც, საქართვე-
ლოში წარმოდგენები ყოფილა ხოლმე, ვისის მეცადინეობით
და ანუ ვის წარმოუდგენინებია, ეს ზოგი ზეპირ სიტყვაობით
და ზოგიც ძველის წიგნებიდამ და ბაჩათებიდამაც შეგვიტყვია,
ზოგი მაშინდელის პიესების ხელიანაწერების დღეს ხელშიაცა
გვაქვს.

XVIII საუკუნეში, მთელი საქართველო რუსეთს დაუ-
ახლოვდა ღ ხშირად მისვლა-მოსვლაც გვექონდა. მეფე ერეკლეს
ჟამს, საქართველოდამ რამდენიმე ახალ-გაზრდები გაიგზავნენ
სასწავლებლად, ამათში სხვათა შორის იყვნენ დავით ბატო-
ნიშვილი, ჩოლოყაშვილი, ზავ. ავალიშვილი და რამდენიმე
სხვანი. ამათშივე ყოფილა სარდალი იოანე ორბელიანი. ესე-
ნი სწავლობდენ რუსეთში, იქ სწავლის ჟამს, სამშობლო
მწერლობისთვისაც ზრუნავდენ და სწერდენ ქართულად წელ
სთარგმნიდენ. სხვათა შორის დავით ბატონიშვილმა რუსი-
დასწერა ქართული კომედიებიც კი. დავით ავალიშვიმდღე
სთარგმნა სხვა და სხვა პიესები და ასევე ჩოლოყაშვილავლად
ესენი სწავლის შემდეგ ჩამოვიდნენ საქართველოშემეტურ
დაიწყეს აქ სამშობლო ქვეყნის და ხალხისათვის მკებლებს
წეობა; ბევრი რამ სურდათ რომ შემოიტანათ აქ განაც ამიტომ

სახსრად, შკოლების გამართვა, ვაქრობისა, საქართველოში სხვა და სხვა სახელმწიფოებიდამ ელჩების გამოთხოვა, თფილისში სამართველოების გახსნა და იმერეთის შემოერთება; ერთის სიტყვით ზევრს საქმეზედ მოულალავათ შრომობდენ.

სხვათა შორის, ამათვე მოუწადინებიათ წარმოდგენების გამართვა და პიესების თარგმნა. 1791 წ. დავით ავალოვი შესდგომია კომედიების წერას და თარგმნას და დაუწერია ერთი დრამა **„მეფე თეიმურაზი“** და მეორეც რუსულიდამ უთარგმნია **„რქის მატარებელი“** რომელიც 1791 წელსვე წარმოუდგენიათ სამჯერ. შემდეგ უთარგმნია კიდევ შემდეგი პიესები: **„დედა რაყიფის ქალისა“** სამ მოქმედებიანი კომედია, რომელიც 1792 წ. წარმოუდგენიათ. ამავე დროს უთარგმნია სამ მოქმედებიანი კომედია: **„სახუბარი“** რომელიც აგრეთვე წარმოუგენიათ, ამავე დროს დაუწერია კვალად ჩვენის ცხოვრებიდამ ორ მოქმედებიანი კომედია **„ძვირი და უხვი“** რომელშიაც გამოხატულია ძუნწისა და უხვის საუბარი და მეტათ მშვენიერიც არის. შემდეგ უთარგმნია ორ მოქმედებიანი კომედია: **„უბნობა მკვდართა“**. ყველა ამ პიესებს **„ძუნწი და უხვი“** გარდამეტებით სჯობია და საუკეთესოც არის. ამაში მდიდარსა და გლახას ასაუბრებს და უხატავს ხალხს—თუ როგორ იყო მაშინ ჩვენი ხალხი მძლავრთაგან დევნილნი და დატანჯულნი.

ამ წარმოდგენებს დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია მაშინდელ ხალხზედ, ისე რომ დაუწყევიათ თხოვნა, რომ კიდევ „ასახის მეტყველეთ“ შემდეგ ბევრჯერაც წარმოუდგენიათ. წარმოდგენებში მიუღიათ მონაწილეობა შემდეგ პირთა: დამამ ბატონიშვილს, ჩოლოყაშვილს, ავალიშვილს, თადაბენდრონიკაშვილს, გიორგი მეფის და ირაკლი ბატონფითლის ქალებს და ავალოვისას. ეს გვარები მე ამოვიკითხე ში გჳემოხსენებულ პიესის მომქმედთა პირთა სიაში.

თუ იხლა ჩვენ რომ ვსწერთ:—„მოქმედება პირველი“ მაშინ ბაებიკად „სახის მოქმედით“,—„ვამოქმედოთო“,—„ვასახის

მეტყველოთ“ ამ წარმოდგენებზედ, თავადს ავალოცს დაუწერია ერთი ლექსი, რომელიც მას პირველს და შენდევ წარმოდგენებზედაც სიმღერით წაუკითხავს. აი ეს ლექსი:

„მე სახედველნი იგ ჩენნი დავაშრე წიგნთა წერითა,
ზოგი ჩემთ მოქმედულებზედ, ზოგი სხვით გადმოწერთა—,
მსმენელთ ვევედრებ, ნუ მკიცხვენ, ამა ლექსისა მღერითა,
არ დამიშლიან მაჩვენონ, იგ თუ ვიმსახურე მე რითა!
თუ ხართ ვინმე მოსურნენი თეატრს სმენად, ანუ ცნობად,
შეიმატებთ განდიდებას, ბრძენთა აგებთ თქვენად მკობად,
ერიდებით უსამართლოდ, ჩემებრ მწერთა ცუდად გმობად,
არ დაიშლით, ჰგავს არ რიდებთ თქვენგან გლახ გულთ
ლახვრად სობად!

მერწმუნენით არ მას ვუბნობ, მქონდეს მეტი მისკენ ვრდომა,
მაგრამ მწადის განრინება, კიცხვითა და ქვე-ქვე ძრომა,
ნუ იკადრებთ, გაცხადებით იქონიედ ჩემზედ წყრომა,
დაიშალედ, თუ რომ სჯობდეს მლიქვნელობა ქვე-ქვე ძრომა“.

—

1873 წ. კახეთში, თ. ქობულაშვილებში გავიგე შინა-
არსი საქართველოში პირველად წარმოდგენილის კომედიის
„მეფე თეიმურაზისა“ თეიმურაზი საფლავიდან წარმოდგება
და კაცს დაიჭერს და ეტყვის: კაცო, შენ ბრმა მირუაშვილი
არა ხარ? ეს რაები ჩაგიცომსო? იქით კიდევ სხვა მოქალაქე
პირებს ჩაავლებს ხელებს, რომელთაც ერთ დროს ევროპაში
უმოგზაურნაით და იმათებური ტანისამოსი ჩაუცვამთ. შემ-
დეგ თეიმურაზი ამბობს: ჰაი გიდი საქართველოვ და საქარულ
ველოს გმირო ხალხოვ, მაგრამ ეჰ! შვილო, ირაკლი, შკვა,
იმედი მაქვს რომ ჩვენს საყვარელ ხალხს სიმართლით ემდებ
ტრონებ და არ შეაქმვე მგლებს ბატკნებივითა“ და სხვაველად
ამ წარმოდგენებში მიეღო მონაწილეობა ერთ მღვდელთურ
საც, რომლისთვისაც სამღვდელოებას დევნა დაუწყვიტლებს
მღვდლის იმ დროის ერთს ეპისკოპოსზედ ლექსიც გაწმინტო

ქვამს. ზოგნი ამბობდენ რომ ეს სიონის დეკანოზი თუ ნღვდელი, კანდელაკი იყოვო, ზოგნი ამბობენ, რომ იოსებ ამეროძე იყოვო. აი ეს ლექსიც ქართლის მთავარ ეპისკოპოსზედ:

დოსითეოს არქიელი ბოლოსა, ვინ იქნება იმას დაემინდორს წავა დაჰკრეფავს ბევრს ლოლოსა, (ტოლოსა, თონეშია დააკრავს კარგ ლოლოსა, ჟამის წირვის გადართვის ქაზასა, წინ გაიმძღვნის დიაკანსა საბასა, მე დანიშლის შესვლასა პათვით კი მუღმივ მოივლის ავლაბარსა“.

პალატას ეძახდენ თურმე მაშინ იმ სახლს, სადაც წარმოდგენები ჰქონიათ ხოლმე გამართული. წარმოდგენები გაგრძელებულა 1795 წლამდე, ვიდრე წყეული ალა-მანაღხანი დაეცემოდა თფილისს და როდესაც ეს დაეცა თფილისს და ქალაქი ალაოხრა, წარმოდგენებიც მოისპო. მოგეხსენებათ, რომ მის შემდეგ, მეფე ერეკლეც მალე დასწერლდა, სამეფო სახლში შური ატყდა, ერთობა დაერღვათ და საზოგადო საქმეების აღმასრულებელი კაცებიც სრულიად დაიხოცნენ და გაიქც-გამოიქცნენ.

ის კამედიები რა იქმნა, ეს არაფინ იცის. 1830 წელს, რო სოლომონ დოდაევის რედაქტორობით, თფილისში სალიტერატურო ჟურნალის გამოცემა გამოცხადდა მაშინ წარმოდგენია ძველი დრამები დიდ გიორგი ერისთავს და დიმიტრი ბაგრატიონს. ყველა ეს კამედიები იმ ჟურნალში უნდა დაბეჭდილიყვნენ, მაგრამ სხვა და სხვა შემთხვევის გამო 1832 წ. ჟურნალი დაიხურა და ვერც ის პიესები დაბეჭდილა; სულ ოთხი ნომერი გამოვიდა პირველ წელიწადს. თვითონ რედაქტორაც პოლიტიკურ საქმეების გამო რუსეთში გაგზავნეს დასასჯელად, რედაქციაც დახურეს და, არა თუ ის პიესები, არამედ სხვა მრავალი სტატიებიც და თხზულებებიც დაკარგულა. ამბობენ, ვითომც სხვათა შორის იმ რე-

დაქუცის ზოგი ერთი სტატიები ერთ ვილაც თულაშვილს ჩავარდნია ხელში, მაგრამ ისიც მომკვდარა და ყველაფერი დაკარგულა.

1877 წ. „დროება“.

ზემოხსენებულ სათეატრო ცნობათა გარდა XVIII საუკუნის ბოლოს, ზემოხსენებულსავე დავით ჩოლოყაშვილს, თეატრის მკოდნეს რუსულის ენიდამ ქართულს ენაზედ პიესებიც უთარგმნია და უწერია. სხვათა შორის, 1795 წ. მარტის 3-მს, მას დაუწერია თუ უთარგმნია ქართულ ენაზედ ტრალედია, სახელდობრ, „ეფილენია“. ერთს მოქმედებად. ამ ტრალედიამ ჩვენს დრომდისაც მოაღწია, იგი დაბეჭდილიც არის. პიესას სათაურად ასე აქვს:— „ტრალედია ეფილენია“ ამის შემდეგ ეს ცნობა არის მოყვანილი:— „მათის მეფობის, დიდებულის, სრულიად საქართველოს მეფის ირაკლი მეორის შესაქცევად; ეპახასა მეფობას მისისასა ნბ წელსა შდ მარტისა ჩვენისა ჩლექ-1795 თვესა მარტსა გ.3 თქმული მდივან ბეგის თავდის დავით ჩოლოყაშვილისგან“. პიესა რუსულიდამ უნდა იყოს ნათარგმნი, ან თვით დავით ჩოლოყაშვილისაგან შედგენილი და დაწერილი. აღამენონი მეფეა ბერძენთა, უმთავრესი გმირი ეს პირია პიესისა და ამისი ასული. იგი შეეხება მეტად ძველ დროს. დამწერი სხვათა შორის ასწერს თვით თეატრს, სცენად თეატრს მოიხსენებს. ასევე სცენას. მოქმედება სწარმოებს მინდორზედ. ამ აღწერილობიდან სჩანს რომ დავით ჩოლოყაშვილი პიესების წერაში გართული პირი უნდა ყოფილიყოს, იგი ამ პიესას გარდა სხვებსაც დასწერდა, მარტოდ ამითი არ დაამთავრებდა საქმეს. მეფე ერეკლეს თუ ეს ერთი პიესა მიუძღვნა საოხუნჯოდ და დროს გასატარებლად, ის სხვებსაც დასწერდა, უეკველია მას მეფეც წაახალისებდა და იმასაც ფიქრი არ უნდა, რომ ამ პიესასაც წარმოადგენდენ. ჩვენ თამამად ფიქრით რომ XVIII საუკუნეში, ქართ-

ველებს თუშცა არა მდიდრად, მაგრამ ღარიბი რიცხვი მაინც გვექმნებოდა ქართულის პიესების, ლავითი ავალიშვილი, ჩოლოყაშვილი და მათთან სხვანიც ერთსა და ორს პიესას არ შექმნიდენ, ერთსა და ორს რამეს არ წარმოადგენდენ. სამწუხაროდ მხოლოდ მათმა ნაწერებმა ვერ მოაღწიეს ჩვენ დრომდე.

ამბად ვიცით ისიც, რომ პიესებისთვის. სათამაშოდ თფილისში სახლიც ჰქონიათ ვაკეთებული. სადაც ხშირად იცოდნენ. თამაში, პიესების გარდა იქვე თამაშობდენ ხოლმე ჯამბაზები, ნამეტურ ზამთარში. ასევე სხვა და სხვა მოთამაშენიც თამაშობდენ აქ და ნამეტურ მოქიდავენიც როცა უცხო ქვეყნებიდამაც შეზოდიოდნენ. თვალთ მაქცების რიცხვიც ხშირად სჩნდებოდენ თფილისში ინდოეთიდგან, სპარსეთი და ოსმალეთიდგანაც. იტალიელებიც ხომ ხშირად მოდიოდნენ და ასე გასინჯეთ რომ თვით მესაათეებიც და ზოგი რამ ევროპის ხელოსნებიც სცხოვრობდენ თფილისში. სამწუხაროდ ყველა ამის ცნობები ჩვენ არ გვაქვს, თვით სათამაშო თიატრის შენობაც 1795 წ. უნდა იყოს დაქცეული, რადგან თფილისში მტერს დაუწვავ-დაუნგრევია აღარა გადარჩა რა. ყოველივე დაამხო. ამიტომ მოისპო ყოველივე ჩვენში და მალე ვეღარა ვაკეთდა რა, სულ მცირე ხნის განმავლობაში საქართველოც რუსეთს ჩაბარდა და მის შემდეგ ხომ მოიშალა ყოველივე ჩვენის ძველის სხეულის აგებულების და მის ძალის, ამიტომ აღარც ძველი თიატრის შენობა განგვიახლდა და აღარცა რა სხვა ბევრი რამ.

ღვეით ჩოლოყაშვილს და დავით ავალოვს გარდა ჩვენ ვიცით კიდევ ერთი თიატრალური ამბავი, რომელიც შეეხება გაბრიელ მაიორის საქმეს, გაბრიელ მაიორი რუსეთში სცხოვრებდა თურმე, იქ დაუმახურებია ღირსება და შემდეგ დასახურების საქართველოში დაბრუნებულა, ეს თელავიდამ უნდა იყოს და ან თფილისიდამ, რადგანაც იგი ერთობ ხშირად თელავშიც სცხოვრებდა. ქართველი იყო თუ სომეხი,

ან კათოლიკე ამის არაფერი ვიცით, იგი თავის დროს კვალად მახვილ გონიერი კაცი ყოფილა. მოჰხადებული ყველა საქმეებში და ქებულიც მეფის წინაშე. ყველგან მას გაბრიელ მაიორს უწოდებდნენ. იყო თურმე ხალხის დიდი დაჰრიგებელი და სადაცო საქმეთა მომრიგებელიც. გაბრიელ მაიორი ისე სადმე რამე საქმეში არ ჰაერკვოდა, რომ იქ ლაზათი და მშვიდობა არ დატიალესულიყოს. როგორც დროის კაცი საომარ საქმეებშიაც ქებული ყოფილა. იგი მხურვალე მონაწილეობას იღებდა 1799 წ. ომში. გაცხარებულ ომის დროს, იგი ხალხს ამხნევებდა და ამაგრებდა, პირის პირ იქნა მტერთაგან მოკლული და მერე ნაქერ-ნაქერ დაკუწული. ამ პირის გმირულს ომს და სიკვდილს ქებით ანუსხავს ომან მდივან ბეგი მეფე ერეკლეს ისტორიაში.

სხვათა მრავალთა საქმეთა გარდა, გაბრიელ მაიორი კომიკიც ყოფილა და მას ხშირად წარმოუდგენია ხოლმე სხვა და სხვა წარმოდგენები თფილისსა და თელავში. მის წარმოდგენებს თურმე თვით სამეფო პირნიც ესწრებოდნენ. თიატრში ძვირი ფასის ადგილებიც ყოფილა და იაფ ფასისაც. რასა თამაშობდა და რას ადგენდა ამისი ჩვენ კარგად არა ვიცით რა. ჩვენამდე კარგად მოაღწია გაბრიელ მაიორის წარმოდგენების თვით ერთმა ბილეთმაც: ბილეთი დაბეჭდილია ლურჯს ქალაღზე, პატარა ზომის და როგორც ეტყობა იგი მკირე ფასიან ადგილს უნდა შეეხებოდეს რადგანაც ზედ ფასი ორ შაურად არის აღნიშნული, ლექსად არის ასე მიწერილი: — „მეფე ორი კაბრეალ-მაიორი“. სხვა მეტი არაფერი აზის ბილეთს ამის მეტი. ესე იგი ბილეთი ანუ წარმოდგენის ნახვა ორი შაურიო. ეს ბილეთი 1860 წლებში აქენდა თ. ალ. ორბელიანს. ესევე ბილეთი და XVIII საუკუნის ქარველთ სათეატრო საქმენი და წარმოდგენები შემოკლებით აღწერა და დაბეჭდა ნ. ბერძენოვი ადრინდელ გაზეთ „კავკაზის“ ნომრებში სადაც ნ. ბერძენოვი დიდათაც თანამშრომლობდა და საქართველოს ისტორიულს წერილებს რუსულ ენაზედ მრავ-

ღად სწერდა. ხსენებული ბევრი ბილეთი აღ. ორბელიანს ატყნდა სახლში დატულია. თვით აღ. ორბელიანი. ამ გაბრიელ მაიკორის და მის წარმოდგენების შესახებ ამ პატარა ცნობას სწერავს თავის წიგნში, (მისი ნაწერების 126 გვერდი) და ამბობს შემდეგს:— „თელავში და თაყაისში ქართულ კომპოზიციას თამაშობდნენ შეფე ერეკლეს დროში. რამდენსაცა გამოართველი იყო გამართულ მაიკორი“ და სხვანი.

II

შეცხრანეტე საუკუნის დანდევს და დროთა ცვლილებამ ქართველი კაცის შესცვალა საკმარისად. მისის ცვლილებით მოხდა ბევრი რანის დაკარგვა და დაფიწყება და მის მაგიერ არც ახლის შეძენა. ქართველმა ერმა დახუჭა თვალები და მიცა ძილს, შესმენილი ძალა ქეიფებს და საქეიფო ფული-სათვის საწყალი ხალხის ფტყენას. ნახევარია საუკუნე ისე გაატარეს ქართველებმა, რომ მათთვის აღარც თეატრი იყო საჭირო, არც წიგნი, არც გაზეთი. ყოველივე ჰგმეს, დაივიწყეს და ამ დედა მიწის პირიდან ალაგებას, ანუ აღგვას მიეცნენ, მაგრამ არა, საქმე ასე არ გათავდა. ბევრის თათბირის და ცდის შემდეგ, რუსების და სომხების მიზამებით ქართველებმაც გაახილეს თვალები და 1851 წ. ქ. თფილისში დაარსდა ქართული თეატრი, ქართული წარმოდგენები გაიმართა, ამისთვის მოთამაშენიც გაჩნდნენ. ამ საქმის მეთაურად გახლდნენ გიორგი ერისთავი და ზურაბ ანტონოვი. ამათხედ იმდენი წერილები დაწერილა ჩვენს მწერლობაში, რომ მე აქ აღარას დავწერ, ვიტყვი მხოლოდ მას რომ ამ ორ პირს თავის დროის კვალად მიუძღვით დაუფასებელი სამსახური ქართველი საზოგადოების წინაშე. ესენი იყვნენ მეთაურნი საქმის. ესენივე სწერდნენ სხვა და სხვა პიესებს, ესენივე ამზადებდნენ და სწავრთნავდნენ მოთამაშეებს, ქალებს ამხნეებდნენ სცენაზედ გამოსასვლელად და მრავალიც სხვანი. ამათ შრომას იმ

დროის მთავარ მართებელმა დიდის პატივით შეხედა ღ წლიურად დახმარებაც დაუნიშნა. ამათი შრომა და წარმოდგენებმა მხოლოდ 1854 წლამდე გასტანა. მერეკი დაიშალა, რადგანაც მთავარ მართებელი სხვაგან გადიყვანეს და მის მოადგილემ მოთამაშეებს დახმარება აღარ მისცა. ოთხი წლის განმავლობაში გ. ერისთავმა და ზურაბ ანტონოვმა დიდი შრომა დასდეს, თითქმის ამათ შექმნეს ქართული ახალი სათეატრო მწერლობა. ესენი ითვლებიან ახალს დროში ამას მამად. წარმოდგენებს მართავენ იმ დროის სახემწიფო თეატრში, რომელიც აშენებულ იყო თამამშოვის ქარვასლის შუაში. გარშემო აწინდელი მალაზიები აქვნდა და შუაში თეატრი იყო გაკეთებული. ეს თეატრი შესანიშნავი იყო თავის დროის კვალად.

გ. ერისთავის და ზურაბ ანტონოვის შემდეგ, ქართულ წარმოდგენებს მართავდა ივანე კერესელიძე აღრინდელ ქართულ ჟურნალ „ცისკრის“ რედაქტორთაგანი. წარმოდგენებს ახერხებდენ თფილისის ქალაქის ძველს ნაწილში, შუა ბაზრის ზემოთ, ვილაცა შერმაზანოვის სახლში, მაგრამ არ გავიდა დიდი ხანი და ამ საქმეს ივ. კერესელიძემაც დაანება თავი. 1857 წ. „ცისკრის“ გამოცემა დაიწყო და ამიტომ მას ამის დრო აღარ აქვნდა. მს შემდეგ, ქართული წარმოდგენები იმართებოდა ხუთ წელიწადში ერთხელ, ისიც დიდის ქაპანწყევტით. თამაშობდენ ხოლმე ისევ და ისევ გ. ერისთავის და ზ. ანტონოვის პიესებს. გ. ერისთავი გარდაიცვალა 1855 წ. და ზ. ანტონოვი 1856 წ. ცოფით, ამას მოწმობს თვით ივ. კერესელიძის წერილი. წარმოდგენები თუ ხერხდებოდა იგიც სცენის მოყვარეთაგან იყო ხოლმე. 1859 წ. შემდეგ, ქართულ წარმოდგენებს თამაშობდენ იარმუკაზე, ნემეცების კლუბში სადაც, დარბაზი ღ სცენა იყო. ესლა რომ სტალრები არიან იმის თავზედ. 200 კაცი ძლივს დაეტევოდა, სომხური წარმოდგენებიც აქ იმართებოდა. სხვა თეატრი არ იყო. 1875—76 წ. რამოდენიმე წარმოდგენა მოახერხეს თფილისის

ქალაქის დიდს თიატრში. მონაწილეობას იღებდნენ ელენე ყიფიანისა, ელენე ბროძელისა, ალ. ყაზიბეგი, ელიოზოვი, ავალიშვილისა და რამდენიმეც სხვა პირნი, ხალხში თიატრის მნიშვნელობა ფეხს იდგამდა, ნელ-ნელა სათეატრო მწერლობის ასპარეზიც მდიდრდებოდა, ზოგი ერთნი მკოდნენი სწერდნენ და სთარგმნიდნენ სხვა და სხვა პიესებს. ამ პიესების რამდენიმე დაბეჭდილები არიან ქურ. „ცისკარში“ „მნათობში“, „კრებულში“ და გაზეთ „დროებაშია“ კი. პიესების საქმე ისე მოეწყო, რომ 1873 წ. ქართულს ენაზედ ითარგმნა „მეფე ლირი“ შექსპირისა, დაიბეჭდა მხოლოდ დასაწყისი „კრებულში“.

ბევრის წაწყალების და ლოლიალის შემდეგ, ქუთაისშიაც დაიწყეს წარმოდგენები, მალე თფილისში გაჩნდა ვ. აბაშიძე და რამდენიმეც სხვა პირნი. 1877 წ. უკვე თფილისში დაიწყეს წარმოდგენების გამართვა. წარმოდგენები იმართებოდა ხან იარმუკაზედ, ვანქის სახლებში, რომელიც ეხლა დაიწო და ხან ბულვარზედ ჩითახოვის სახლებში, ხან სხვაგანაც დიდრონ დარბაზებში. ქართული ტრუპის დაარსების პირველი წარმოდგენა ბულვარზე მოხერხდა, სადაც შემთხვევით ბათუმიდამ მოსულ რამოდენიმე ქართველ მაჰმადიანებიც დაესწრნენ. პირველად წარმოდგინეს ვ. აბაშიძის „ცოლი თუ გინდათ ეს არის“ და ერთიც ანტონოვის პიესა. წარმოდგენამ საუცხოოდ ჩაიარა. ხალხი აღტაცებული დაშთა, მას შემდეგ სახხალხო ტრუპა მალე დაარსდა. წარმოდგენების სათაბიროდ ხან როინოვის სახლში იკრიბებოდნენ და ხან სხვაგან. მალე ამ საქმეში ქართული საზოგადოების კარგი ნაწილიც ჩაერთა. სცენაზედ გაჩნდნენ ვ. აბაშიძე, მ. საფაროვისა, ავ. ცაგარელი, ნ. ვაბუნისი, კოს. ყიფიანი, კოს. მესხი და რამდენიმეც სხვანი. უწარჩინებულესნი პირნი და დიდათ დამსახურებულნი ქართველის საზოგადოების წინაშე თავიანთ საქმის სინდისიერად შესრულების და სამსახურით, ამათ შემდეგ დროს მისდევს მრავალ ნიქთა გამოჩენა და მათ შორის

ვ. მესხიშვილის და ვალ. გუნიასი. უნდა მოგახსენოთ, რომ თერთმეული ამითგანი შემკულია მრავალ ნაირის ცოდნით და მის ღირსებით. ამათ დაამშვენეს ქართული სცენა, თითქმის ამათ ჩადგეს პირველად სული და ამიტომ მე მათ ვუწოდებ ქართული თიატრის მამათ მთავრებად. ამათი ამავის დაკარგვა და დაღწევა ქართველთაგან იქმნება უკანონობა და გულგრილობა.

ღიან, ვასილი აბაშიძე, კოს. მესხი, ავ. ცაგარელი, მ. სტაროვისა, ნ. გაბუნიასი, კოტ. ყიფიანი. შემდეგ ვალ. გუნია და ვ. მესხიშვილი და რამდენიმეც სხვანი არიან სულის ჩანდგმელნი ქართულის თიატრის და დამუშებელი მისი. ამავე პირების შრომის ნაყოფია ქუთაისის სცენა და წარმოდგენების მართვა, ბათუმისა და ყვირილაში ხომ კარგი თიატრი გაკეთდა მიხ. გაჩეჩილაძის, ვანო არდიშვილის, ილია მალაქელიძის და სხვათა დახმარებით და კდით. ამ დარუცხრომელ მოღვაწეებმა ყვირილაში კარგი, დაუფიწყარი საქმე შექმნეს ამითი. მათი შრომა მაღალის მამულისშვილობით არის სავსე. მოკლედ უნდა ითქვას, რომ ამ პირებთა ღვაწლით და ამავით დაარსდა ქართული სცენა—თიატრი, ესენი არიან მისი მუშაკნი, დამწერნიც და დამფუნდებელნიც, ყოველ მათგან აქვს მაღალი რწმენა ჩვენს სამშობლო ქვეყნის და ერის სიყვარულზედ, მათი რწმენა არის სპეტაკი და დაუზარებელ-მოურიდელი. მათ შექმნეს თვით სათიატრო მწერლობაც. ყოველ მათგანს აქვს სხვა და სხვა ნაწერები და ბევრი მათში პირველ ხარისხოვანი ნაწერიც არის. აქ მოგახსენებთ და განსაკუთრებით მნიშვნელობას მივსცემთ გაბრიელ სუნდუკიანცის სომეხურ პიესებს რომელნიც ქართულად დრევე ითარგმნენ და რამდენიმე ხნის განმავლობაში თითქმის განუწყვეთლივ თამაშობდნენ. ასევე აღსანიშნავია პეტრე უმიკაშვილის შრომა ჩვენის სცენის ასპარეზზედ და ბოლოს დროს ხომ სუმბათაშვილმაც მოგვცა საიმედო მაგალითი სამშობლო სცენის და ერის სამსახურისა. ასეთ პირთა ნახლობლად სდგას

ივანე მაჩაბელი თავისი შექსპირის თარგმნებით. ნ. ავალი-
შვილი და ანტონ ფურცელაძე „ავაზაკების“ დაწერით. „ავა-
ზაკებს“ ხელოსნები და მუშები ზეპირად სწავლობენ.

ბოდიშს ვიხდი, რომ მე აქ დაწვრილებით არ ავწერ
ქართული თეატრის მოღვაწეთა ცნობებს. ამის აღწერაც ასე
იყო რიგი, მაგრამ რადგანაც ჩვენ მართოდ უმთავრეს მიზეზთ
შედეგით, ამიტომ ასევე მოვახერხეთ და ავუხსეთ მხოლოდ
უმთავრეს საქმენი და პირები. პატივისცემით მოსახსენებელია
აგრეთვე გიორგი თუმანიშვილის შრომაც ქართული თეატ-
რის ასპარეზზე. ამათ სახლში იკრიბებოდნენ მოთამაშენი და
სათამაშოდ ემზადებოდნენ. თვით გიორგი თუმანიშვილიც
შეთაურობდა თეატრის საქმეებს და ამას გარდა სწერდა და
სთარგმნიდი მრავლად სხვა და სხვა პიესებს. ვიტყვით თამა-
შად რომ ამ პირის შრომაც მეტად საპატიო არის და ამაღ-
ლარი თეატრის შესახებ რაოდენიმე წერილიც დაბეჭდა.
სხვათა შორის „ქართული თეატრის ისტორიაც“ დაბეჭდა ვ.
გუნიაშვილმა რამდენიმე წიგნი წინააღმდეგ დასტამბა გ. თუმანიშვილიმა.
ქართულ გაზეთებშიაც უნდა ითქვას, რომ დიდი ადგილი
აქვს დათმობილი ქართულ თეატრის საქმეს, პიესების გან-
ხილვას, წარმოდგენების რეცენზიებს და მოთამაშეთა აღწერას.
ქართული ყურნალ გაზეთები სავსეა ასეთის ნაწერებით.
მსწავლეულთა სიტყვით, „თეატრი სკოლა არის, ანუ ტაძარი
გონებისა და ცოდნისა“, ამიტომაც ქართული მწერლობაც ამ
გონების ტაძარს ყოველთვის ფაქიზათ ექცევა და სჯობს
მასზედ პატივისცემით და თავაზით.

რამდენადაც დრო მიდიოდა, იმდენადვე სათეატრო სა-
ქმეთა მიმდევართა რიცხვიც საქართველოში ფეხს იდგავდა.
სცენაზედ გამოსვლა და პიესების წერა ისწავლეს თვით ისეთ
ხელოსან პირებმაც რომელთაც განათლება სულ არ მიუღიათ
და თუ უსწავლიათ რამე და წიგნები უკითხაეთ, ეს ყოფილა
თფილისის სახელოსნო სკოლა და მისთანები. ასეთ პირობა
საშუალებით და შრომით მდებარეთა შორის დიდის მხორვა-

ლებით გაჩაღდა წარმოდგენების სიყვარული და მრავალ ალაგას ხელოსნებმა იწყეს წარმოდგენების მართვა და ისიც ერთობ იაფად, ხელოსანთა და მუშათა ხელმისაწდომ ფასად თამაშობენ რკინის გზის თიატრებში თფილისს, ქუთაისს, სამტრედიას, ხაშურს, ბათუმს, ფოთს და სხვაგანაც. თფილისში ვერაზედ, დიდუბეში და სხვა და სხვა ბალებში ავლაბარში, სადაც ორი სახალხო თიატრიც გაკეთდა. ასევე ავქალის ქუჩაზედ ღ ზოგიც სხვაგან. სახალხო თიატრზედ კარგი სამსახური მიუძღვის იოსებ იმედაშვილს. ბექდავს პიესების კრებულს:— „ცხოვრების სარკე“ სამაგალითო წიგნებია, ეს გამოცემანი ჩვენი სცენისთვის დიდი განძია და საკითხავადაც კარგია. ქართულ მწერლობაში ასეთი წიგნები პიესების მხრივ ერთობ იშვიათია. [†] დღეს ქართული თიატრული მწერლობა მდიდარია, მასზედ მოიპოვება მრავლად მეტად შესანიშნავი პიესებიც. ვიტყვით იმასაც, რომ დღეს ქართველი მოთამაშენი ისეთის ცოდნის და ღირსებისანი არიან, რომელთაც თვით განათლებულ ერთა კარგი მოთამაშენიც ხშირზედ ვერ შეედრებიან. ყოველი მათგანი თავის საგანში ნამდვილი ხელოვანი ოსტატია. ასეთ ოსტატების რიცხვი დღეს ერთობ ღიძია, ამას აქ ვერ მოვსთლით, როგორებიც ამ საქის დამწყებ მამა მთავრები არიან, ისეთივე მათი მიმდევრები გამოვიდნენ და დღეს თუ ახალგაზრდებთ შორის არიან მრავალნი გამოჩენილნი მსახიობნი, ეს გახლავსთ შრომა ვ. აბაშიძისა, კ. ყიფიანისა, კ. მესხის, ვ. გუნიასი., ავ. ცაგარლისა, ვ. მესხიშვილისა და რამდენიმეც სხვათა. უნდა ითქვას რომ ქუთაისის სცენის მოთამაშეთაგანაც მრავლად ამშვენებენ ქუთაისის სცენას.

აი ასეთი გახლავსთ აწინდელი ქართული თიატრის ღირსება და მნიშვნელობა და ასეთი დასაწყისი აქვს მას, ასეთივე საპატიო მეთაურნი ჰყავდნენ და ჰყავნან კიდევაც დღეს. ამ მეთაურთ შეუძლიან სთქვან თამამად: — „მზეიცაღა“ სხვათა

და თიატრის მსახურებისკან.“ კარგად სჩანს, რომ ადრე თუ ქათული სცენა სამასხარო და ხალხის მისაზიდის პიესებით სცოცხლებდა, ადრე თუ ერთ თავად ე. ერისთავის დ. ზ. ანტონოვის პიესებს თამაშობდნენ, დღეს ეს ასე აღარ არის. დრო შეიცვალა, დღეს ჩვენი თიატრიც თანამდევარია ხალხის ცხოვრების და მის მოძრაობის და ამიტომ იგიც ფეხ და ფეხ მისდევს მას. დღეინდელი ქართული თიატრი არის იდეური და მასთან მამულის-შვილურიც.

ვიტყვი იმასაც რომ რამდენათაც ქართველობაში თიატრალური საქმეების წარმატება და აღორძინება მიდიოდა წინ, იმდენათვე საჭირო ხდებოდა თიატრის შენობაც. მაგრამ ეს კი არსად იყო. ერთობ ძვირი და იშვიათი. სოლოლაკზე გაკეთდა ფითუაშვილის თიატრი, დიდუბეში საზაფხლოლო, კუკიის ხიდან ზამთრის თიატრი, სადაც ქართული წარმოდგენები იმართებოდა 1878 წლიდან და სადაც თითო წარმოდგენის ქირად 300 მ. აძლევდნენ, გაკეთდა თფილისის სახაზინო დიდი თიატრიც, მასთან მოჰყვა არტისტიული თიატრიც და მრავალიც სხვანი, მაგრამ ქართულ წარმოდგენებს ისევ თუ თამაშობდნენ ქართველთ თავად-აზნაურთა ბანკის თიატრში, ისევ აქ იყო ბინა მათი. უთიატრობის გამო ქართულს გაზეთებში მრავლად წერებულა, ხალხსა და საზოგადოებას ვაბეზრებდით თითქმის რომ ქართული სცენისათვის თიატრი არა გვაქვსო.

ასეთ ნაკლს დიდი ყურადღება მიაქციეს ჩვენში კარგად ცნობილ ძმათა ზუბალაშვილებმა სტეფანემ, ლევან, პეტრე და კონსტანტინეს ძეთა და 1901 წ. თავიანთ მამის, აწ გარდაცვალებულის კონსტანტინე იაკობის ძის სამახსოვროდ, თფილისის ხალხისათვის თიატრის აშენებაც გამოაცხადეს თავიანთის ხარჯით. დაპირება მათ უკვე შეასრულეს და დღეს თიატრი უკვე მზად არის, რაზედაც ფულად დახარჯეს 300 ათას მანეთამოე, თიატრი იქნება რუსთა, სომეხთა, თათართა და ქართველთა წინაშე საქმით. რადგანაც თფილისში ქართული

ენი, მეფეობს, ამიტომ რაღა ფიქრი უნდა, აქ ქართულ წარმოდგენებს უფრო დიდი ადგილი და დრო დაეთმობათ. ეს საქმე თფილისში ვინმე ქველმომქმედთაგან პირველია და სამაგალითო. ვიტყვი აქ იმასაც რომ ზუბალაშვილებმა ამ საქმეში მუშა ხალხის გულში დიდი პატივისცემის სამთელი აღანთეს. ეს თიატრი ხელოსანთა და მუშათა ოჯახთათვის სწორედ სამაგალითო სარკედ დაშთება. ჩვენ ამ საქეს დიდს მნიშვნელობას ვაძლევთ, ასევე დიდს მნიშვნელობას ანიჭებდა მას ჩვენი დაუვიწყარი სტეფანე კონსტანტინეს-ძე ზუბალაშვილი და ყოველივე ამ საქმის მეთაურობა თითქმის მასვე ეკუთვნის. მას თიატრზედ დიდებული შეხედულება აქვდა. თიატრსაც ისე უცქერდა როგორც დიდების ტაძარს, როგორც სკოლას და მიტომაც აღაშენეს თფილისის შეუძლო ხალხთათვის ასეთი კარგი შენობა. ამიტომ ჩვენც მათის უმაღლესის პატივის საცემლად მოვთავსედ სურათი კონსტანტინე იაკობისძის ზუბალაშვილისა, ვისის სახელის მაგალითითაც მისმა შვილებმა გადასწყვიტეს აშენება თავიანთის ფულით ამ შენობისა.

აქ ამაზედ მეტის თქმა არ არის საჭირო. ხოლო ქვემოთ კი ავნიშნავთ ამ დაუვიწყარ საქმეს და მოვიგონებთ სამაგალითოდ როგორც საქართველოს გულ შემატყივარ ქართველ მამულიშვილებთაგან ვაკეთებულ სამახსოვრო საქმეს—სახალხო თიატრს. ჩვენს დროში და ისიც ასეთ ვათახსირების ჟამს მეტად იშვიათია ქართველის კაცისაგან რომ ასეთი სახალხო რამე საქმე ვაკეთებულობს.

ამ ბოლოს დროს, ქართველ ერს, ოპერის დაარსებაც ელირსად. ოპერის ასპარეზედ შრომით ბრწყინავენ: ნ. ქართველიშვილი, ნახუცრიშვილი, ბალანჩივაძე, კარგაძეთელი და სხვანი.

